

ТРАГОМ ЗАПИСА ТЕОФИЛАКТА СИМОКАТЕ

Ђорђе Ђекић¹

Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, Департман за историју

Милош Павловић

самостални истраживач, Лесковац

Примљено: 11. октобра 2017.

Прихваћено: 7. маја 2018.

Прегледни научни рад

АПСТРАКТ

Најстарији запис који сведочи о музици Јужних Словена је онај који је у својој *Историји* оставио византијски хроничар Теофилакт Симоката. Наиме, 592. године цар Маврикије заробљава тројицу Словена, код места Енатона, који код себе нису имали никакво оружје, већ су са собом носили само музичке инструменте, за које се оправдано претпоставља да су биле “лире”. Користећи друге записе савременика, сазнања до којих се дошло етимолошким анализама, као и археолошким артефактима, могуће је констатовати да су Словени у наведеном периоду имали одређене музичке инструменте, релативно развијену инструменталну и вокалну музику.

Кључне речи: Словени, Византинци, Теофилакт Симоката, лира, аварска песма, бојне трубе, прапорци, свирале

Непостојање или мали број адекватних историјских сведочанстава представља проблем у покушајима расветљавања појединих тема најранијег периода културне историје и традицијске културе словенских племена. Посебно ако се има у виду потреба савремених истраживача да културу у целини или неке њене делове сагледају у оквиру друштвених односа одређеног историјског момента, кроз везу културних елемената и етничких група које живе на одређеном простору и свест о њиховом пореклу, као и могуће стране утицаје (Гарашанин, Ковачевић 1950: 45). Околности у којима антички хроничари и географи нису посвећивали посебну пажњу народима ван сопственог културног круга, нису посећивали словенске земље, нити су познавали њихов језик – узроци су због којих се извори за проучавање музичке праксе Словена крајем VI века најчешће налазе у

спорадичним записима савременика, етимологији или у археолошким артефактима, ређе у ликовним представама и записима из каснијег периода средњег века који су коришћени за реконструкцију старијег стања (Ђуровић 2016: 7), тешко склапајући мозаик ране словенске историје.

У складу са тим, и подаци који се односе на културу и живот Словена на левој обали Дунава током VI века су врло оскудни. Једини који доноси податке о музици, односно музичким инструментима, тога времена је византијски писац Теофилакт Симоката (Θεοφύλακτος Σιμοκάττης). Аутор, родом из Египта, дошао је у Цариград на позив новоизабраног цара Ираклија I да са Стефаном Александријским обнови цариградски универзитет. Носио је титуле перфекта и секретара на царевом двору, а бавио се и алхемијом. Како је имао приступ архивама, располагао је најпоузданијим подацима који су се могли у то време пронаћи у царству. Због тога, може се имати више поверења у чињенице које износи у својим делима. Аутор је дијалогског списка *Природословна ишпицања* (Περὶ διαφόρων φυσικῶν ἀπορήματων καὶ ἐπιλύσεων αὐτῶν), збирке песама у прози “Етичке, буколске и љубавне песме” (Ἐπιστολαϊθικά, ἀγροϊκικά, ἑταϊρικά). Најзначајније за историчаре је његово дело *Исџорија*, написано у осам књига тридесетих година VII века (Whitby 1986).

У њему, наставља рад хроничара претходних времена, пре свих Менандра Протектора, описујући владавину цара Маврикија, односно период од 582. до 602. године. При томе, његово дело имало је за циљ да прослави поменутог владара, према коме нема критички однос и коме супротставља његовог наследника Фоку, за кога има само ружне речи (Frendo 1988: 143–156).

За расветљавање раног периода словенске и српске музике користи се Симокатин опис заробљавања тројице Словена од стране цара Маврикија 592. године у ондашњој Тракији, код места Енатона, западно од Хераклеје,² који код себе нису имали никакво оружје, већ су са собом носили само музичке инструменте:

Сутрадан цареве штитоноше ухватише три човека родом Словена, који на себи нису имали ништа од гвозденог оружја нити ратних справа. Пртљаг су им биле китаре, (*χίθαραί*) и ништа друго сем тога нису са собом носили. Онда их цар почне испитивати из кога су народа и где су им боравишта и који је узрок њиховом бављењу око ромејских места. А они рекоше да су по народности Словени и да су живели на обали западног океана. Китаре носе зато што нису извезбани имати на себи оружје. Њихова земља, наиме, не зна за (гвоздено) оружје и стога им пружа живот миран и без буна, а они свирају на лирама, (*λίρας*), пошто не знају да дувају у бојне трубе. Јер они којима рат беше непознат, с правом су могли рећи да им је милије бављење музиком (ВИИИЈ 1955: 111; Whitby 1986).

2 Док је Хераклеја, епископско средиште добро познато место и данас археолошки локалитет на северној обали Мраморног мора, недалеко од Цариграда, дотле се Енатон помиње само у овом спису.

Први који се у јужнословенској историографији осврнуо на податке изнете у шестој књизи поменуте *Историје* је Ватрослав Јагић, тумачећи ношене инструменте као гусле и указујући на постојање код Словена и оних у којима се звук добијао дувањем (Јагић 1876: 55–56). При том, Јагић је указао на постојање устаљене праксе колективног неговања музике код словенских племена, користећи као потврду свог става употребу од старине глагола *йейши* и именице *йеснь* на широком словенском простору за певање. Компаративном анализом старе словенске терминологије, дошао је до закључка да су најстарије песме певане у славу богова, при чему су у њиховом извођењу примат првобитно имале старешине племена, а потом шамани „жреци“ (Јагић 1876: 36–37).

Податак о хватању тројице Словена доноси потом и читав низ аутора, уз различито навођење тј. препознавање забележених инструмената. Већина старијих аутора није правила разлику међу коришћеним инструментима већ их је називала тамбурама (Станојевић 1932/33: 282), што је свакако погрешно, с обзиром на то да се тамбура као инструмент код Срба вероватно јавља током IX–X века (Ђуровић 2016: 41).

Поменути запис наводи и *Историја српског народа* (118) али се инструменти не спомињу. Не спомиње их ни *Лексикон српског средњег века* (Цветковић 1999: 420–423). Тибор Живковић у својој свеобухватној књизи о Словенима и Византинцима овај догађај ни не спомиње (2002).

Но, наведени фрагмент, кратак и успутно забележен, свакако представља јасно сведочанство о неговању музике, као и томе да су вероватно заробљеници заједно путовали и заједнички наступали свирајући инструменталну музику код Словена, као и о чињеници да су ови словенски музичари изводили световну музику на својим инструментима. Он такође пружа могућности за ближе и боље упознавање стања инструменталне музичке праксе тадашњих балканских Словена, као и међусобних односа словенског живља и Византинаца на културном плану. Словени су са собом носили инструменте назване „лире“ или „китаре“, које је учени Византинац, називајући их именима из своје средине, одредио као инструменте познате музичкој пракси на подручју Византије. Да ли је и музика коју су словенски свирачи на овим „лирама“ изводили била слична музици која се могла чути на неком од делова царства – то је тешко рећи. Уколико се има у виду чињеница да је у тадашњем Цариграду, као метрополи и главном граду Источног римског царства, уз Ромеје, живело мноштво припадника других народа, целог Медитерана и из других области Европе и Азије, који су сви овде доносили своју културу и музику тешко, да би се у тадашњем конгломерату народа и култура и могло одредити шта би то била *византијска свештовна музика*.

Словени који су путовали, носећи са собом само инструменте, вероватно су били ако не професионални музичари, оно забавитељи своје околине,³ што опет баца и светло на друштвену структуру тадашњих словенских племена, а може се претпоставити и да су претече доцнијих трубадура, жонглера, који су ишли од

3 У најстарије време више музичара је изводило једну те исту мелодију. На вишем стадијуму родовског друштва, из колектива се издвајају одређени појединци, који сами праве музику и изводе је. (Dojčinović 2012: 19.)

места до места, посећујући већа насеља или дворове великаша (који опет, нису морали обавезно бити словенског рода) и на тим гостовањима су зарађивали за живот, опевајући подвиге чувених јунака, или просто изводећи музику за забаву и игру слушалаца (Ђурић-Клајн 1971: 10). Путујуће забављаче, који су истовремено били и свирачи, певачи, глумци, у IX веку црква је сматрала оружјем ђавола, док су били радо виђени на народним светковинама и племићким дворовима (Cvetko 1984: 41–42; Бојанин 2005: 333–334).

Поједини аутори (Kos 1902: 128), међутим, сматрају да су заробљеници били аварске уходе, прерушене у свираче (ВИИНЈ 1955: 111), што сведочи о томе колико дубоко су територију Византије испитивали Авари пре упада, односно да су управо музичари били најмање сумњиви, а тиме и најбољи шпијуни на туђој територији у VI веку.

Симоката користи приликом именовања инструмената словенских свирача, на једном месту термин „китара“, (*χίθάραι*), док одмах потом исте инструменте назива „лирама“, (*λίρας*) што заправо није необично, пошто се ради о сродним жичаним инструментима на којима се тон добија трзањем жица, по изгледу сличнима једноставној харфи, које су имале од две до седам или више жица. Заправо, лира је шири термин који обухвата већи број врло сличних инструмената, при чему је сама античка лира била углавном једноставнији фолклорни инструмент, док је китара превасходно инструмент професионалних музичара.⁴ Отуда је, намеће се, оправдано закључити да је Симоката оба термина користио као синониме, помињући исте инструменте. При томе, античка лира постојала је могуће пре, у време, а сигурно и након насељавања Словена на Балкан. Нестала је међу Србима између VII и X века, потиснута од бројних жичаних инструмената које стижу са Истока у Европу тога доба (Ђуровић 2016: 64, 68, 100).

Словени на питање одакле су, одговарају да су живели на обали „западног океана“, што аналогијама између типова античке и германске лире (јавља се тек од VI века) указује на Померанске Словене, који су живели северно од Лужичких Срба (ВИИНЈ 1955: 110–111; Удаљцов 1969), на обали Балтичког мора (Kos 1902: 128). То посредно показује да је и део музичке традиције Словена који су живели на обалама Балтика било свирање на лирама (Ђуровић 2016: 64–66).⁵

Опис бојних труба, иако поменута тројица наводе да не знају да их користе,⁶ налазимо у опису бојева Византинаца против Словена и Авара у VII веку (Пејовић 1968: 217–218); јужнословенска племена знала су за трубе (*бусине*) и ове су инструменте употребљавала и касније (Пејовић и сарадници 1998: 32). Авари и Словени су, наиме, свирали у бојне трубе и прикупљали војску да би освојили Сингидунум и сачувани запис Симокате, ученог софисте, писан реторски кићеним, тешким извештаченим стилем, говори да су итекако познавали оружје: „И кад самодржац

4 Харфе, лире и тамбуре су изум Месопотамије (Ђуровић 2016:13).

5 За време цара Маврикија, део Словена, који су до тада живели на подручју Германије, креће се ка Балкану. (према: Удаљцов 1969: 110).

6 Роксанда Пејовић сматра да су Словени познавали бојне трубе, али да је мало вероватно да су свирали у лире и китаре (2005:18).

за то није хтео да чује, прозре хаган мировни уговор и заклетве пусти ветровима да их носе, па пограбивши бојну трубу стаде китити војску и изненада приступи освајању града Сингидунума...“ (ВИИНЈ 1955: 106; Рејовић 1968: 217).

Приликом опсаде Цариграда, Словени су, остало је забележено код архиђакона Георгија Писиде, архивара цркве Свете Софије у Цариграду, још једног од писаца Ираклијевог доба, у својој војсци користили бојне трубе као сигналне инструменте: „У хагановој војсци било је; како се чини, до осамдесет хиљада људи. Та војска је имала бојне трубе, стреле...“ (ВИИНЈ 1955: 156). И други архивар исте цркве под именом Теодор Синкел истовремено бележи: „И дуж читавог бедема и по свему мору разлегало се јасно кричање и бојна вриска. Јер бојне трубе су свирале са свих страна на јуриш, и сав се град окружи виком и бојним хуком“ (ВИИНЈ 1955: 165).

Да су се Срби бојним трубама користили и касније забележено је, поред осталог, и у *Лейойису Поја Дукљанина* у коме је записано да је дукљански кнез Стефан Војислав у борби са Грцима код Бара затрубио у трубу, а његова дружина у рог, па су виком и грајом уплашили непријатеља (Шишић 1928: 349–350).

Иначе, реч труба је прасловенска, а трубе од дрвета део су фолклора свих Словена (Ђуровић 2016: 144).⁷

Независно од поменутог записа, у истој књизи, Симоката помиње аварску песму коју је певао Гепид, византијски шпијун, међу Словенима, дајући њом знак Византинцима за напад. Када је на Гепиде, који су живели међу Словенима, утицај аварске музике био толико јак, свакако се може претпоставити да је аварска музика имала значајан утицај и на њихов живот и културу (Stanojević 1932/3: 282), при чему се оставља могућност да наведени појам не одређује ову песму као аварску у етничком смислу, њу су прихватили и други народи (Словени) који су живели у каганату. При том, како наводи Симоката, аварске песме, које су се певале у победничким церемонијама – јуначке (химне), бојне и народне песме, извођене су наизменичним певањем хора и појединца, док је публика пљескањем давала такт. Ковачевић, уз указивање на ове начине певања, скреће пажњу и на то да су га пратили и музички инструменти (Ковачевић 1977: 185). Којој је песми припадала песма коју је певао Гепид није могуће претпоставити. Да су те песме у пракси певане и без пратње музичких инструмената управо показује наведени пример.

Ради потпунијег и детаљнијег познавања проблема словенске музике неопходно је истраживати и темељно проучавати и друге изворе, који могу пружити нове драгоцене податке о овом питању. У свом запису, тако на пример, епископ Сидоније Аполинар (430–483) наводи да остроготски краљ Теодорик гудачком инструменту фидесу (*fiduli*), „са чијим се звуком и начином музицирања упознао

7 Од свих мотива на нашим средњовековним фрескама и рукописима најчешће се приказују аерофони инструменти, којима припадају и све врсте труба, свирала. Налазе се обично на сценама Ругање Христу (разни), Рођење Христово (свирале), Страшни суд (дувачки рог). Свирање у рог приказује се често и у рукописима, нарочито у иницијалима (нпр. Мирослављево јеванђеље), на каменој пластици. Дување у дуге рогове, лучног облика, јаког звука указује на споменуте бојне трубе (Цветковић 1999: 420–422).

за време десетогодишњег заробљеништва у Византији“, даје предност над свим осталим музичким инструментима (Пашћан-Којанов 1956: 78).

Да би поменути подаци дали право тумачење треба се подсетити да су сви типови музичких инструмената зачети још у палеолиту и да је човек музику као начин изражавања користио још од најстаријег доба. Сам људски глас условно се може сматрати првим инструментом, након кога ће људи своју активност (покрет, мимика, плес) пратити ударањем рукама, потом ударањем рукама о одређени предмет и напослетку ударањем предмета о други предмет, развијајући удараљке као музички инструмент. Како је технолошки напредак омогућио овладавање природом, тако су се и музички инструменти усавршавали. Након удараљки, јављају се дувачки инструменти, који су у прво време служили за промену људског гласа, како би се добио звук који је растеривао зле духове, а потом и жичани (Ђуровић 2016: 12, 107; Дојчиновић 2012: 8, 19).

Јужнословенска племена, када су се населила на подручје Балканског полуострва, примила су музичке традиције вероватно оних народа код којих су оне биле развијене. Поред осталих, и од Дарданаца који су живели на подручју данашње Македоније и јужне Србије и свирали у аулосе (упарена обоа) и жичане инструменте (Тројановић 1909: 1–2, 20–30; 2–4, 78–88; Пејовић и сарадници 1998: 32). Основано се претпоставља да су и једноструне гусле биле део илирске културе, који су словенска племена, која су населила њихове територије, асимилирајући ово старобалканско становништво, прихватила (Лајић-Михајловић 2006: 130).

И поред могућих утицаја, Словени су задржали карактеристике сопствене музике. Остало је забележено да Словене византијски писци називају „песнољубцима“ (Пашћан-Којанов 1956: 90). Исти став према њиховим песмама исказали су неколико векова касније и Јакуб и Исихија из Антиохије, указујући на то да су пријатне и звучне (Пејовић и сарадници 1998: 34). Према наводу Ерменрика из Ауге, Словени су у IX веку и у Немачкој били познати као свирачи и играчи (*Sclavisaltantis*) уз разне инструменте (Јагић 1876: 56; Пејовић и сарадници 1998: 33). На двору цара Константина Порфирогенита у Цариграду су, према његовом делу *De caeremoniis aulae*, учествовали свирајући дувачке инструменте, како неки аутори сматрају, у паганским светковинама заветовања, стојећи на степеницама (Јагић 1876: 56; Ђурић-Клајн 1962: 531; Пејовић и сарадници 1998: 33).

Словени су у време свог насељавања на Балкан, као што је већ наведено, имали и развијали световну, инструменталну и вокалну музику, али и ону која је по својим обележјима била религиозна. С обзиром на родовско уређење њихове државе, световна музика је живела међу народом и изводила се на језику који је за све Словене био јединствен.⁸

Религија Словена и пратећи ритуали праћени су, пре свега, најглавнијим покретачем – ритмом, а затим игром и песмом. Певало се и играло при приношењу жртава, сахрањивању или спаљивању мртваца, за кишу, жетву ... (Ribnikar 1933: 94). На старину плеса код Словена казује и употреба речи *џлинсјан*, која је у готски језик ушла још у IV веку као израз за плесање (Ђурић-Клајн 1971: 9).

8 Павле Ивић наводи да је крајем IX и у списима на прелазу X и XI века започело разграничавање словенских језика (1994: 132).

Под општим словенским термином *іоуслъ* (гусла), односно *іоусли* (гусле), у средњем веку подразумевају се различити жичани инструменти, слични лаути, фидули или китари. Постојала су два основа типа гусала, на једнима се свирало прстима трзањем (попут китаре), на другима превлачењем гудала преко струна (инструменти попут оних познатих као фидула) (Бојанин 2005: 272–273). Као део старе религијске праксе јавља се, по неким ауторима, други тип, јер је гудање имало предност над трзачким свирањем вероватно због шкрипавог звука који је, с једне стране, имао магијску улогу застрашивања и одагнавања злих духова, а са друге успостављање везе са прецима (Ђуровић 2016: 32–33; Чајкановић 1995: 34, 131). Израз „гусле јаворове“ јавља се, иначе, на ширем словенском простору, у песмама код свих словенских народа, што указује на широко распрострањену израду жичаних инструмената од јавора као дрвета везаног за култ мртвих и култ предака (Ђуровић 2016: 31–32; Чајкановић 1973: 8). Сам израз “гудети” је, при томе, означавао звук који долази од струне, без обзира на начин његовог добијања, трзањем или гудењем (Ђуровић 2016: 74–75) што је за последицу имало да поједини аутори појам лире из Симокадиног текста препознају као нама познате гусле. На основу Симокадиног записа, Лајић-Михајловић закључује да су Словени већ у време досељавања на југ имали кордофоне инструменте, али да се не може са сигурношћу тврдити да ли су били гудачки или трзачки. Ако се прихвати чињеница да су творци гудачких инструмената номади Средње Азије, могуће је да су нека јужнословенска племена већ у прадомовини упознала неке њихове „прототипове“ и пренела на простор Балкана двоструне гусле (Лајић-Михајловић 2006: 128–129).⁹ У ширењу гудачких инструмената са Истока на простор Балканског полуострва, потребно је пак констатовати и посредничку улогу Византије (Лајић-Михајловић 2006: 124). Због појаве крстића и резбарија на полеђини таквих “гусала” претпоставља се да су аварског порекла. Потискивање приказа Дабога или Световида на њиховом врху настаје са прихватањем хришћанства (Ђуровић 2016: 83, 88).

Дуго трајање појединих културних елемената указује како на процесе укрштања и преплитања културних утицаја, тако и преношење из једне традиције у другу, уз чување особености својствене појединим народима.¹⁰ Елементи словенске паганске обредне праксе не нестају у периоду покрштавања. Неки од њих (покладне игре, коледа)¹¹ настали су под утицајем римских и хеленских обичаја, док су неке вероватно Словени донели из своје прадомовине (додолске, лазаричке, крстоношке песме и

9 У прилог овом ставу говору и чињеница да су на подручју распрострањености двоструних гусала бројни аварски топоними, што може да укаже на њихову улогу у историјском развоју овог инструмента (Ђуровић 1989: 60).

10 Етнолошка грађа позната из периода 19. и 20. века, поређена са подацима средњовековних извора указује на континуитет одређених културних појава, односно неких њихових елемената (Бојанин 2005: 16).

11 Коледе или коленде, празник који се од почетка средњег века доводи у везу са празновањем Нове године, добио је име од речи *calendae*, која на латинском језику означава први дан у месецу. Од средњег века празновао се широм Европе (Бојанин 2005: 190).

игре, краљице...). Празновање Русалне (тројичке) недеље (недеља пре Духова) током маја или јуна месеца и русалија, древног обичаја Јужних Словена који прате различити облици понашања (перушавање, ритуална игра, песме), у више временски одвојених понављања током године, добило је кроз време, често опречна тумачења, с обзиром на то да оно што је до нас стигло не носи обележје првобитног празника (Поповић 2006: 476–477). Проистекло је по неким ауторима из касноримске традиције (Miklosich 1864: 16; Жиречек 1978: 290–291), док га други виде као пагански празник везан за рађање природе и празновање пролећа, али и празник мртвих, који су у циљу християнизације, црквене власти забрањивале већ од VII века (Ђурић-Клајн 1971: 10, Бојанин: 203–218).¹² Сачувана пракса тзв. *немој кола* која се до данас сачувала у појединим нашим крајевима прасловенског је порекла као и плес који су Словени изводили уз пјескање руку *рукойлескание* (Ђурић-Клајн 1962: 533).

Поред свог магичног дејства којем је корен у веровању својственом свим примитивним народима, па и Словенима, песма и игра су биле пратилац свакодневног рада, породичних догађаја и свечаности. Каког су музичког карактера биле њихове песме и игре данас није могуће одгонетнути (Ђурић-Клајн 1962: 531).

Рана словенска археологија је недовољно позната, данас су готово непознати археолошки остаци музичких инструмената који су вероватно нестали услед непостојаности материјала од којих су били направљени, односно њиховог пропадања у земљи која их је чувала. Поред тога, оставља се могућност да археологија као наука још увек није почела да препознаје неке предмете (као нпр. прапорце) као музичке инструменте. Податке о музици Словена у VI веку пружају и малобројни археолошки налази, саставни део постојећих музејских археолошких збирки, који представљају основ интердисциплинарних истраживања једне релативно нове дисциплине музичке археологије која спаја сазнања етномузикологије и археологије (Ђуровић 2016: 7–8).

О музичкој прошлости Словена говоре углавном гробни налази, а сами пронађени предмети могу бити и свети и профани. На нашем простору најчешћи су налази прапораца, својеврсних звечки из словенских некропола. Сматра се да су их још Скити донели у Европу, а након њих су их користили Сармати. Да су прапорци били звечке и да су их користила превасходно деца управо указује њихова бројност у дечијим гробовима. (Јовановић 1995: 83, 99). Да су они карактеристични за Словене на ширем подручју сведоче и испитивања звечки Сташикове-Штукковске која је установила њихово постојање на територији данашње Словачке али и шире и то у аварско-словенским гробовима од VII до IX века (1984: 226–229). За прапорце и звонца се сматра да имају култни карактер и да треба да растерају зле духове (Бац 1984: 214). Како су прапорци морали припадати прасловенској култури, припадају и словенској музичкој пракси у VI веку. На локалитету Гарван – Старец код Силистрије, чије некрополе припадају периоду од VI до VIII века, налазе се спаљени лешевци у урнама, што је карактеристика Словена пре примања хришћанства (Ћремошник 1970: 100–101; Жеравица 1985–1986: 161–164; Јанковић 1990: 25, 90, 104–105). Нађени су бронзани прапорци у дечијим гробовима.

12 Да аутори на различит начин виде ову појаву, указује и само тумачење у Лексикону српског средњег века, у коме су се под појмом русалије у средњем веку подразумевала митска бића истог имена, празник мртвих и играчи тј. истеривачи злих демона (Павковић 1999: 170–171).

Прапорци који висе као привесци на оглицама (Нидерле 1956: 204, слика 28, 36) (**Прилог 1**) имају купаст (украшен мотивом крљушти, локалитет Фекетић, Dimitrijević i dr. 1962: 41) или крушкаст облик са једном алком (Оџаци, Mrkobrad 1980: Тб. СХХХХ/2). Могу бити шупљи и изливени, из једног дела или два међусобно састављена (локалитет Бачка Паланка, VIII век, Dimitrijević i dr. 1962: 36, слика 2). У прапорац се стављао каменчић да би звецкао. Овакви прапорци били су у употреби и код Илира, на шта указују налази илирских гробова у Босни (Гарашанин, Ковачевић 1950: 162–163). Звонца у облику привеска, украшена перфорацијом или без украса (бронза), део су инвентара женских гробова аварског локалитета Чик код Бачког Новог Села (Бугарски 2009: 36, 62, 103–104), а нађени су и на локалитетима Фекетић (Mrkobrad 1980: Тб.СХХХХVI/8) и Врбас (Mrkobrad 1980: Тб.СХХХХVI/3).

Прилог 1) Привесна карика с прапорцима из мошле у Чаркасову код Орше (Нидерле)

Прапорце су користили и аварски шамани. Као шамански реквизити се налазе у гробовима и удараљке од костију са прапорцима. Удараљке су биле шупље, споља лепо резбарене. На дну, где су биле уже, имале су рупицу за коју је причвршћиван прапорац или прапорци. Прапорци су били округлог облика и на врху су имали додатак у облику малог правоугаоника, са рупицом у средини. Може се претпоставити да су кроз ове две рупице биле спајане удараљке са прапорцима (Ковачевић 1977: 197–198, слика 138, **Прилог 2**).

Прилог 2) Шамански реквизити и удараљке од костију са прапорцима

Издајање словенског материјала је тешко јер је на подручју Дунава у периоду од VI до VIII века постојала “тесна и стална симбиоза ... и Авара са Словенима” што доводи до снажне размене добара, при чему су део културног инвентара, оба народа могли бити и предмети византијског порекла. За поједине гробне налазе тешко је рећи да ли припадају аварској или словенској култури (Нидерле 1956: 46–47).

Археолошки налаз из некрополе Alattyán на простору данашње Мађарске – словенска двојна свирала “дипле” израђена од кости (VI–VII век) (Kovrig 1963: Тб. 26, (Прилог 3) 27) са пет рупица), слична је онима код трогласних гајди, за које се претпоставља да су Срби утицали на њихов настанак (Лајић-Михајловић 2003: 25).¹³ Сличне свирале пронађене су на локалитетима у Хрватској (једнострука свирала VII век, ДЕМО 2008: 131, kat. 6.1) и код Укосе, византијске утврде код Сталаћа (Прилог 4). С обзиром на констатовани словенски слој, ова дипла, којој недостаје пар (VI–VII век), израђена од кости, сматра се словенском свиралом. На истом локалитету нађена је керамичка фрула из истог периода, којој недостаје доњи део са рупицама, вероватно првобитно израђен од органског материјала који се није очувао (Рашковић 2011: 7–8; Ђуровић 2016: 134).

Прилог 3) Словенске двојне свирале са некропола Alattyán и Jánoshida у Мађарској (Kovrig Ilona: Das awarenzeitliche Gräberfeld von Alattyán. Budapest, 1963, LXXVI. tábla nyomán)

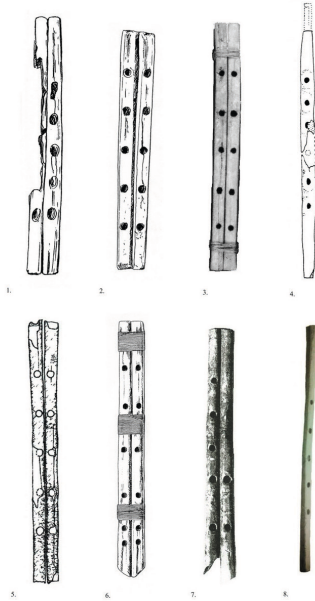
Прилог 4) Свирала, VI–VII век, из Укосе (фрагменти)

13 Ове свирале су препознате као словенске на основу броја рупица 5, колико имају и касније српске и хрватске двојне свирале, док оне мађарске и словачке имају шесту рупицу позади (Лајић-Михајловић 2003: 25).

Из VII века потиче и двојна свирала са локалитета Бело Брдо (Хрватска), израђена од две кости крила, са пет рупица, којој недостају писак и лигатура (Dimitrijević i dr. 1962: 108, Тб.ХIII/1; Mrkobrad 1980: 8), слична свирали из већ поменутог Alattyán, али и свиралама са других локалитета на територији данашње Мађарске: Jánoshida, Balatonfizfé - Szalmássy telep, Bonyhad, Felgyö tanya, Nyíregyháza-Oros (Palošija 1960: фиг. 1–5; <http://wmmm.hu/2013-januar/>; Csajághy) (Прилог 3, 5, 6, 7).

Прилог 5) Свирала Nyíregyháza-Oros VII век

Прилог 6) Двојне словенске и аварске свирале од кости
(аварски период) Мађарска, Хрватска, некропола Alattyán
(1,2), Balatonfizfé - Szalmássy telep (3), Bijelo Brdo (4), Bonyhádról
- Hidas téglagyár (5), Felgyö tanya (6), Jánoshida (7), Nyíregyháza-
Oros (8) //wmmm.hu/2013-januar/

Прилог 7) Налаз двојне свирале некропола
Bonyhádról, Мађарска //wmmm.hu/2013-januar/

Као и Словени, Авари су правили свирале од костију. Авари су имали врхунске мајсторе који су их обрађивали резањем и токарењем. Резањем су украшавали музичке инструменте, а токарењем правили унутрашњост фруле, двојнице и рупе на њима (Ковачевић 1977: 183–186, **Прилог 6**, *Bonyhádról*).

Познати примерци су направљани од већих костију барских птица (ждралова), који су слични пастирским завршецима на двојницама. Због тога у науци влада дилема да ли су у питању двојнице или су коштани део гајди. На сликама на којима су објављени изгледи сачуваних примерака ових двојница из *Alattuán* и *Jánoshida* види се следеће стање. У једном случају оне су очуване у целини и са сваке стране имају по пет рупа, отвора. У другом случају са једне стране имају пет, а са друге три отвора, с тим што су два паралелна а трећи није (**Прилог 3**). На трећем примерку, сачувана је у целини само једна половина и на којој се такође види пет отвора, а са друге стране само један. Тако где су могли да буду остали отвори део није сачуван (Ковачевић 1977: 183–186). Сачуване су и са шест отвора, међусобно такође паралелних, али за разлику од претходних, који су били или су њихови творци покушали да буду на равномерним размацима, овде то није био случај (http://www.szentesinfo.hu/szentesielet/2004/27_0709/19.htm, 28. април).

Да су гајде (фрула на коју је додат кожни мех), постојале код Словена пре V–VI века указује заједнички назив „ауде“ за различите инструменте са мешином на широком словенском простору (Ђуровић 2016: 138). Прасловенски је и назив бубањ, сматра се да је цилиндрични бубањ познат на простору Србије још од раног средњег века (Ђуровић 2016: 165–166).

Да закључимо, инструменти словенских народа показују велику сличност, неки од њих (зујаче, клепапа, трубе, свирале са писком, прапорци) припадају заједничком наслеђу целог човечанства. Неке су донели из прапостојбине. Неке од њих су се усавршавали од антике до средњег века, а други су настали у прожимању са другим народима. Поједине музичке инструменте, прихватили су од Грка, Римљана, друге од азијских народа.

Запис Теофилакта Симокате био је повод за интердисциплинарно тумачење елемената који су садржани у њему: временске и етничке одреднице, могућих типова музичких инструмената и начина извођења музике, праћења трагова препознатих инструмената од стране различитих истраживача, довођење у корелацију са знања историје, етномузикологије, археологије.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

- Badž, E. A. Volis (1988) *Amajlige i talismani*. Beograd: B. Stanić, D. Jović, Z. Milivojević, D. Stanić.
- Бугарски, Иван (2009) *Некрополе из доба антике и раног средњег века на локалитету Чик*: [Cemeteries from antiquity and early middle ages at Čik.] Београд, Бечеј: Археолошки институт, Градски музеј / Bugarski, Ivan (2009) *Nekropole iz doba antike i ranog srednjeg veka na lokalitetu Čik*. Beograd, Bečej: Arheološki institut, Gradski muzej.

ЂОРЂЕ ЂЕКИЋ / МИЛОШ ПАВЛОВИЋ
ТРАГОМ ЗАПИСА ТЕОФИЛАКТА СИМОНАТЕ

- Бојанин, Станоје (2005) *Забаве и светковине у средњовековној Србији: од краја XII до краја XV века*. Београд: Историјски институт, Службени гласник / Bojanin, Stanoje (2005) *Zabave i svetkovine u srednjovekovnoj Srbiji: od kraja XII do kraja XV veka*. Beograd: Istorijiski institut, Službeni glasnik.
- Византијски извори за историју народа Југославије (1955) Том I. Обрадили Фрањо Баришић, Мила Рајковић, Бариша Крекић, Лидија Томић, ур. Георгије Острогорски. Београд: Научна књига / *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije* (1955) Tom I. Obradili Franjo Barišić, Mila Rajković, Bariša Krekić, Lidija Tomić, ur. Georgije Ostrogorski. Beograd: Naučna knjiga.
- Гарашанин, Милутин, Ковачевић, Јован (1950) *Преглед материјалне културе код Јужних Словена*. Београд: Просвета – издавачко предузеће Србије / Garašanin, Milutin, Kovačević, Jovan (1950) *Pregled materijalne kulture kod Južnih Slovena*. Beograd: Prosveta – izdavačko preduzeće Srbije.
- Dimitrijević, Danica, Kovačević, Jovan, Vinski, Zdenko (1962) *Seoba naroda: arheološki nalazi jugoslovenskog Podunavlja*. Zemun: Narodni muzej.
- Demo, Željko (2008) "Alati i pribor, glazbeni instrumenti, oružje i bojna oprema". U: *Imaginarni svijet zagonetnih predmeta od bjelokosti, kosti, i rožina*. Zagreb: Muzej Mimara, 123–146.
- Dojčinović, Uroš (2012) *Gitara na Balkanu: od prvih tragova do 1941*. Beograd: Prosveta.
- Ђурић-Клајн, Стана (1962) "Развој музичких инструмената у Србији". U: *Историјски развој музичке културе у Југославији*. Zagreb: Школска књига, 531–700.
- Ђурић-Клајн, Стана (1971) *Историјски развој музичке културе у Србији*. Београд: Pro musica / Đurić-Klajn, Stana (1971) *Istorijски развој музичке culture u Srbiji*. Beograd: Pro musica.
- Ђуровић, Игор (2016) *Порекло музичких инструмената код Срба: на основу археолошких, историјских, етнографских и друшких података*. Крагујевац: Народни музеј / Đurović, Igor (2016) *Poreklo muzičkih instrumenata kod Srba: na osnovu arheoloških, istorijskih, etnografskih i drugih podataka*. Kragujevac: Narodni muzej.
- Ђеравица, Зденко (1985–1986) "Ranoslovenska nekropola Bagruša u Petoševcima kod Laktaša". *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, n. s., 40–41. Sarajevo, 129–209.
- Живковић, Тибор (2002) *Јужни Словени под византијском влашћу (600–1025)*, прво издање. Београд: Историјски институт, Службени гласник / Živković, Tibor (2002) *Južni Sloveni pod vizantijskom vlašću (600–1025)*, prvo izdanje. Beograd: Istorijiski institut, Službeni glasnik.
- Ивић, Павле (1994) „Језик и његов развој до друге половине XII века“. U: *Историја српског народа*. Књ. I, друго издање. Београд: Српска књижевна задруга / Ivić, Pavle (1994) "Jezik i njegov razvoj do druge polovine XII veka". U: *Istorija srpskog naroda*. Knj. I, drugo izdanje. Beograd: Srpska književna zadruga.
- Историја средњега века I* (1969) редакција Удаљцов А. Д., Космински Ј. А, Вајнштајн О. Л., прев. М. Марковић и И. Божић. Београд: Научна књига / *Istorija srednjeg veka I* (1969), red. Udalcov, A. D., Kosminski, J. A., Vajnshtajn, O. L., prev. M. Marković i I. Božić. Beograd: Naučna knjiga.
- Јагић, Ватрослав (1876) *Грађа за словинску народну поезију*. Rad JAZU 37: 33–137.
- Јанковић, Милица и Ђорђе (1990) *Словени у југословенском Подунављу*. Београд: Музеј града Београда / Janković, Milica i Đorđe (1990) *Sloveni u jugoslovenskom Podunavlju*. Beograd: Muzej grada Beograda.
- Јиричек, Константин (1978) *Историја Срба II*. Београд: Словољубве / Jiriček, Konstantin (1978) *Istorija Srba II*. Beograd: Slovoljubve.
- Ковачевић, Јован (1977) *Аварски каџанат*. Београд: Српска књижевна задруга / Kovačević, Jovan (1977) *Avarski kaganat*. Beograd: Srpska književna zadruga.

- Kos, Franz (1902) *Gradivo za zgodovino Slovenec v srenjem veku*, knj. 1, L 501–800. Ljubljana: Leonova družba.
- Kovrig, Ilona (1963) *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Alattyán*. Budapest: Akademiai Kiadó.
- Лајић-Михајловић, Данка (2003) “Историјат трогласних гajди у светлу миграција”. *Музикологија* 3: 13–25 / Lajić-Mihajlović, Danka (2003) “Istorijat troglasnih gajdi u svetlu migracija”. *Muzikologija* 3: 13–25.
- Лајић-Михајловић, Данка (2006) „Порекло гусала у светлу историјата гудачких инструмената“. У: *Историја и мистерија музике*. У част Роксанде Пејовић. Београд: Факултет музичке уметности, 123–134 / Lajić-Mihajlović, Danka (2006) „Poreklo gusala u svetlu istorijata gudačkih instrumenata“. U: *Istorija i misterija muzike*. U čast Roksande Pejović. Beograd: Fakultet muzičke umetnosti, 123–134.
- Miklosich, Franz (1864) *Die Rusalien: ein Beitrag zur slavischen Mythologie*. Wien: Hof- und Staatsdruckerei.
- Mrkobrad, Dušan (1980) *Arheološki nalazi seobe naroda u Jugoslaviji*. Beograd: Savez areholoških društava Jugoslavije, Muzej grada Beograda.
- Нидерле, Лубор (1954) *Словенске сјајине*. Нови Сад: Матица српска / Niderle, Lubor (1954) *Slovenske starine*. Novi Sad: Matica srpska.
- Павковић, Ф. Никола (1999) Дружичало. *Лексикон српској средњој века*. Прир. Сима Ђирковић и Раде Михаљчић. Београд: Knowledge / Pavković, F. Nikola (1999) *Družičalo. Leksikon srpskog srednjeg veka*. Prir. Sima Ćirković i Rade Mihajčić. Beograd: Knowledge.
- Palošija, Đurđica (1960) “Ranosredovječne panonske dvojne svirale“. *Етнoлoшкu ирeиeг II*: 63–83.
- Пашћан Којанов, Светолик (1956) *Историјски развој гудачких инструмената*. Посебна издања, књ. CCLXI. Београд: САНУ / Pašćan Kojanov, Svetolik (1956) *Istorijski razvoj gudačkih instrumenata*. Posebna izdanja, knj. CCLXI. Beograd: SANU.
- Pejović, Roksanda (1968) “Još neki podaci o muzici starih Slovena“. *Zvuk* 84: 217–220.
- Pejović, Roksanda (1983) *Istorija muzike jugoslovenskih naroda I*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Пејовић, Роксанда и сарадници (1998) *Српска музика од насељавања словенских племена на Балканско полуострво до краја XVIII века*. Београд: Универзитет уметности / Pejović, Roksanda i saradnici (1998) *Srpska muzika od naseljavanja slovenskih plemena na Balkansko poluostrvo do kraja XVIII veka*. Beograd: Univerzitet umetnosti.
- Pejović, Roksanda (2005) *Muzički instrumenti srednjovekovne Srbije*. Beograd: Clio.
- Поповић, В. Александар (2006) “Један византијски запис о празнику русалија код Словена (СНОМАТЕНУС, ЕР. 120)“. *Зборник радова Византoлoшкoј и нституту LXIII*: 275–281 / Popović, V. Aleksandar (2006) “Jedan vizantijski zapis o prazniku rusalija kod Slovena (СНОМАТЕНУС, ЕР. 120)“. *Zbornik radova Vizantološkog instituta LXIII*: 275–281.
- Рашковић, Душан (2011) *Византија на Мојсињу, Утврђење Укоса у Град Сјалаћу*, Крушевац: Народни музеј / Rašković, Dušan (2011) *Vizantija na Mojsinju, Utvrđenje Ukosa u Grad Stalaću*. Kruševac: Narodni muzej.
- Ribnikar, Stana (1933) „Tragovi svetovne muzike u srpskoj prošlosti“. *Zvuk* 3/III: 94–100.
- Stanojević, Stanoje (1932/33) “Značaj istorije naše muzike“. *Zvuk* 8/9: 281–286.
- Staičkova-Štukovska, Danica (1984) *Neuer Aspekt zu mitteleuropäischen Schellen des 7. – 9. Jahrhunderts, Interaktionen der mitteleuropäischen Slawen ud anderen Ethnika im 6–10 Jahrhundert, Simposium, Nove Vozokany 3–7 oktober 1983, Nitra, 226–229.*

ЂОРЂЕ ЂЕКИЋ / МИЛОШ ПАВЛОВИЋ
ТРАГОМ ЗАПИСА ТЕОФИЛАКТА СИМОКАТЕ

- Тројановић, Сима (1909) *Музички инструменти Српскоја Етнографскоја музеја: са 5 табла и слика*. Београд: Светлост / Trojanović, Sima (1909) *Muzički instrumenti Srpskoga Etnografskoga muzeja: sa 5 tabli i slika*. Beograd: Svetlost.
- Поровић, Владимир (1989) *Историја Срба I*. Београд: БИГЗ / Ćorović, Vladimir (1989) *Istorija Srba I*. Beograd: BIGZ.
- Frendo, Joseph David C. (1988) "History and Panegyric in the Age of Heraclius: The Literary Background to the Composition of the 'Histories' of Theophylact Simocatta". *Dumbarton Oaks Papers* 42: 143–156.
- Cvetko, Dragotin (1984) *Južni Sloveni u istoriji evropske muzike*. Beograd: NOLIT.
- Цветковић, Марија (1999) „Музички инструменти“. У: *Лексикон српској средњег века*. Прир. Сима Ћирковић и Раде Михаљчић, Београд: Knowledge, 420–423 / Cvetković, Marija (1999) "Muzički instrumenti". U: *Leksikon srpskog srednjeg veka*. Прир. Sima Ćirković i Rade Mihaljčić. Beograd: Knowledge, 420–423.
- Чажкановић, Веселин (1973) *Мит и религија у Срба*. Прир. Војислав Ђурић. Београд: Српска књижевна задруга / Čajkanović, Veselin (1973) *Mit i religija u Srba*. Прир. Vojislav Đurić. Beograd: Srpska književna zadruga.
- Ћремошник, Ирма (1970) "Die Chronologien der aeltesten slavischen Funde in Bosnien und der Herzegovina". *Archaeologia Jugoslavica* 11: 99–103.
- Шишић, Фердо (1928) *Летопис њоја Дукљанина*. Београд: Краљевска академија наука / Šišić, Ferdo (1928) *Letopis pora Dukljanina*. Beograd: Kraljevska akademija nauka.
- Whitby, Michael and Marz Whitby (trans.) (1986) *The History of Theophylact Simocatta: An English Translation with Introduction*. Oxford University Press.
- Csajághy György. Mészözlal az 1200 éves avar sip <http://josamuzeum.hu/regeszet/rolunk/lektur/megszolal-az-1200-eves-avar-sip/>

ЂОРЂЕ ЂЕКИЋ AND МИЛОШ ПАВЛОВИЋ

FOLLOWING THE RECORDS OF THEOPHYLACT SIMOCATTA

(SUMMARY)

The earliest record that testifies to the South Slavic music is the one left by the Byzantine chronicler Theophylact Simocatta in his *History*. It is said that in 592, the emperor Maurice captured three Slavic men near Enaton, who did not have any weapons on them, but had only musical instruments, most probably lyres. Some written sources also mention the horns. Implementing the knowledge obtained through etymological analyses and the extant ethnological practice, as well as archaeological artefacts, it may be said that the Slavs of the said period used jingle bells, flutes and bagpipes. The music, both instrumental and vocal, was common to religious as well as entertainment purposes.

KEY WORD: Slavs, Byzantines, Theophylact Simocatta, lyre, Avar song, battle trumpet, jingle bells, pipes